

Härfågeln (*Upupa epops*) har en mycket stor utbredning, den finns i nästan hela Europa, Asien och Afrika utom i ren öken och från barrskogsbältet norrut. Uppsala 15 oktober 2018. FOTO: SAMUEL PERSSON

När och var ses härfågel i Uppland?

Den 12 december 2018 observerade en av landskapets skådare en härfågel på en gräsmatta vid Västra Rickeby i Gottröra socken. Vi får anta att han blev något förvånad. Det är inte bara det att arten är en ovanlig gäst i Uppland. När den ses är det vanligtvis under våren, alternativt hösten, och inte som denna gång mitt i december med snö på marken. Fågeln, som föreföll att må väl, sågs åter under de två påföljande dagarna och när så lördagen var kommen var det fler som hade möjlighet att besöka platsen med förhoppningen att få se den. Även om det inte var helt lätt, var det flera som lyckades. Dagen därpå var ytterligare andra på plats, men av allt att döma var det ingen som såg härfågeln denna dag. Den var dock inte borta, under onsdagen veckan därpå (19/12) var den åter på plats på samma gräsmatta.

MED ANLEDNING AV denna tilldragelse följer här nedan en sammanställning av härfågelns historik i Uppland, men också en redogörelse av artens uppträdande i tid och rum efter 1960.

Härfågeln har ett vidsträckt utbredningsområde omfattande stora delar av Europa samt vidare österut i ett brett bälte genom hela södra och mellersta Asien. Arten påträffas företrädesvis i jordbruksbygd med inslag

av trädgångar och buskage där den söker sin föda på marken. Boet placeras i håligheter, till exempel i träd eller stenmurar. Härfågeln övervintrar normalt i Afrika.

Arten häckade regelbundet i södra och mellersta Sverige fram till mitten av 1800-talet. Därefter minskade den snabbt och redan kring 1880 ansågs den vara en sällsynt häckfågel. Enstaka par häckade årligen i sydligaste Sverige fram till cirka 1920. Från perioden

1921–1960 är endast sju säkra häckningar kända i landet. Därefter har arten endast undantagsvis häckat, senast i Skåne 2017 och i Västmanland 2008.

Den sista kända häckningen av härfågel i Uppland var ett par som hade sitt bo i kyrkogårdsmuren vid Jumkils kyrka 1896. Även om enstaka häckningar kan ha förekommit därefter, råder det inga tvivel om att arten inte tillhörde de årliga häckfågeln i landskapet under 1900-talet.

Härfågeln uppträdande i Uppland efter 1960

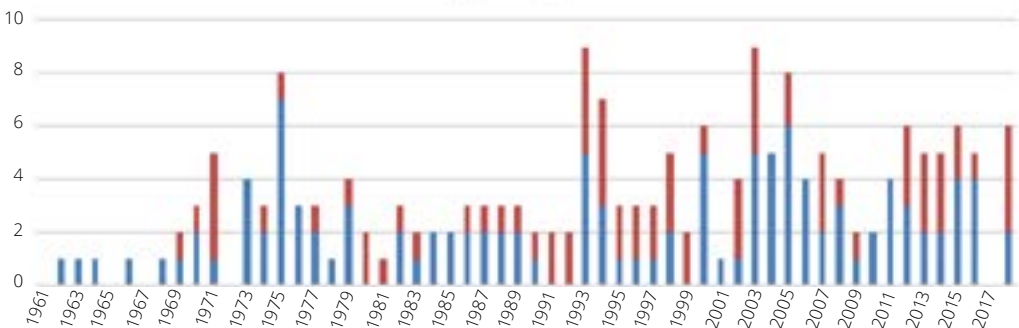
Även om härfågeln sedan länge är utgången som häckfågel i Uppland, ses den fortfarande nära nog årligen i landskapet. Från perioden 1960–2018 finns 190 rapporterade fynd och arten har, bortsett från 2017, observerats årligen sedan 1973 (se Figur 1). Från 1960-talet finns endast sju kända iakttagelser (tre "nollår"), men sedan registrerades hela 34 fynd under 1970-talet (ett "nollår") med som flest åtta 1975. Huruvida denna rejäla uppgång var resultatet av fler besökande härfåglar vet vi inte, men det är inte troligt. Mer sannolikt är att fler observationer kom till vår kännedom som en följd av det ökande intresset för fåglar som ägde rum vid denna tid. Även om antalet bokförda individer minskade till 24 under 1980-talet var numerären åter högre, 38, under det efterföljande årtiondet och sedan 48 under den första dekaderna av 2000-talet. Hittills under 2010-talet har sedan ungefär lika många registrerats per år.

Antalet fynd har varierat rejält mellan

åren, men det har aldrig rapporterats fler än nio härfåglar under ett och samma år (1993 och 2003). Mer normalt har tre till fem individer varit, men enstaka år färre än så. Bortsett från "nollåret" 2017 registrerades vardera två individer 2009 och 2010 samt endast en 2001.

Att härfågeln, i motsats till många andra arter som rapporteras i ungefär samma omfattning, verkligen är en ovanlig gäst i Uppland, indikeras inte bara av antalet registrerade individer, utan också av fyndens fördelning över landskapet. Till skillnad mot andra arter med ungefär lika många noterade fynd är de av härfågel väl spridda över hela Uppland (se Karta). För andra inte lika uppseendeväckande och därmed lättupptäckta arter är fynden mer koncentrerade till några få av inbitna fågelskådare välbesökta lokaler. Skulle vi söka efter dessa arter även på andra lokaler, skulle vi troligen finna dem även där. För härfågeln del förefaller det som om man kan stöta på den nästan var som helst, såväl vid inägor i skogen som i jordbruksbygden. Att arten har rapporterats från så många lokaler beror mest på att den är förhållandevis stor och samtidigt iögonfallande. Den väcker därför berättigat intresse hos nära nog vem som helst. Det är inte ovanligt att de blir fotograferade och att bilder publiceras i lokaltidningar. I motsats till mindre uppseendeväckande arter med lika många besökande individer kommer de av härfågel därför i betydligt större utsträckning till rapportkommitténs kännedom.

Även om det stora flertalet av alla härfåglar har bokförts med bara en fågel per lokal, finns det några lokaler som genom åren har

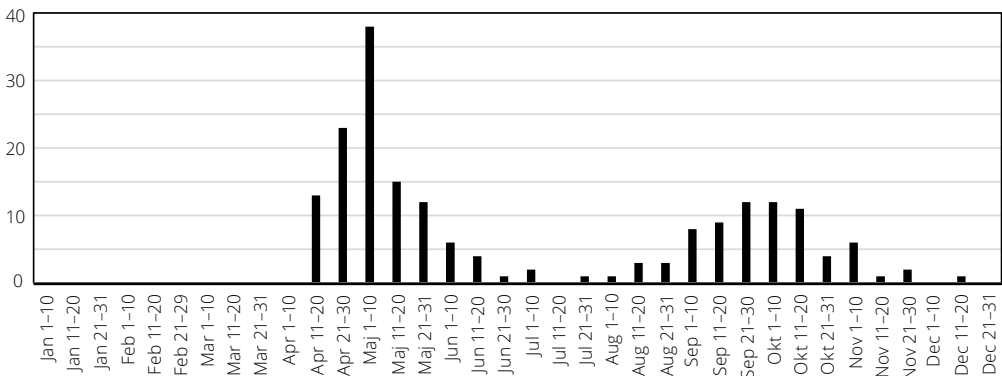
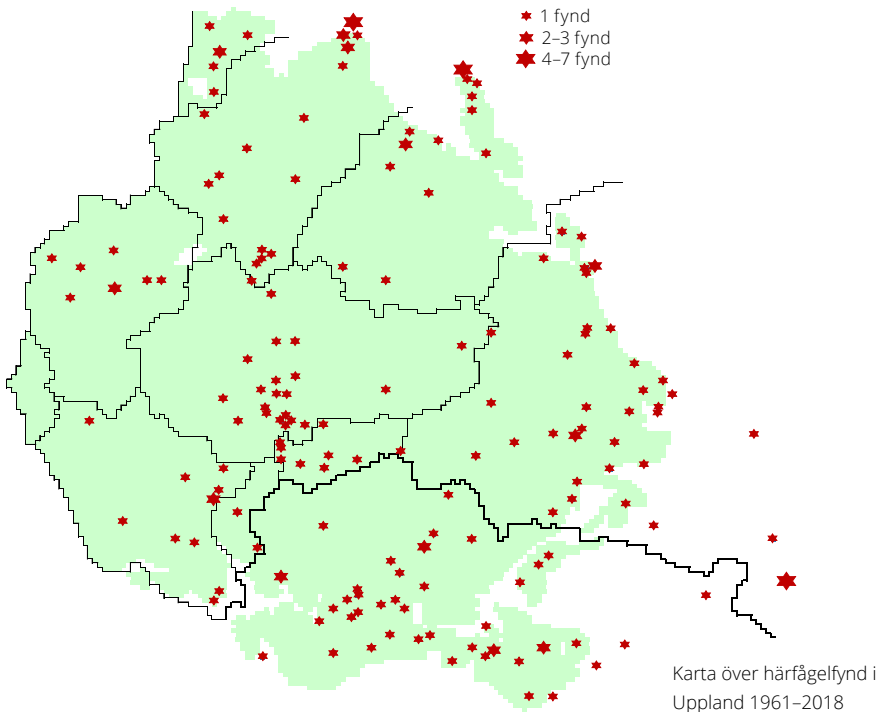

Figur 1. Antal rapporterade individer per år i uppland 1961–2018 (n=190). Vårfynd i blått och höstfynd i rött.

haft flera fynd. De tre som haft flest observationer under perioden 1960–2018 är Örskär (7), Björn (5) och Svenska Högarna (4), det vill säga enligt belägna öar längs kusten som ofta besöks av fågelintresserade. Att andra minst lika välbesökta lokaler på fastlandet som Hjälstaviken och Angarnsjöängen, med två respektive tre iakttagelser, inte har haft fler fynd är intressant. Att det, trots alla besökande skådare, inte har setts fler härfåglar här är förvånande, men säger troligen en del om hur lätt det är att missa även en så iögon-

fallande fågel, särskilt om den födosöker på marken. Samtidigt visar det troligen också att det ändå är större chans att se en härfågel på någon av dessa öar än på en slumpvis vald plats på fastlandet.

Härfågeln har sin huvudsakliga utbredning sydost och öster om oss. Mycket talar därmed för att flertalet av de härfåglar som besöker Uppland anländer från andra sidan Östersjön och därmed först når kusten. Många drar vidare in över land, men en del av dem söker sig sannolikt vidare norrut längs

Figur 2. Härfågeln's uppträdande under året i Uppland 1960-2018 (n=188).

Med sitt mycket iögonfallande utseende förekommer härfågeln flitigt i mytologi och folktrö. Mest känt är kanske föreställningen om att en spelande fågel förebådar krig och annat elände. Härfågel (*Upupa epops*), Uppsala 15 oktober 2018. FOTO: SAMUEL PERSSON

kusten. Att så många fynd har gjorts på Örskär och Björn talar för detta. Ett sådant rörelsemönster förefaller rimligt, särskilt under våren då de kanske på grund av förlängd flyttning har nått Uppland, men gäller troligen även hösten då fåglarna istället kanske når oss på grund av omvänd flyttning. Flertalet fynd av härfågel i landskapet är gjorda under våren (116), men påfallande många även under hösten (74).

I Figur 2 redovisas härfågelfyndens fördelning under året utifrån fyndens förstadatatum. Det tidigaste är från 12 april 2016 då en individ hittades vid Husby i Vendel socken. Ytterligare tolv fynd finns från den andra dekaderna av april. Eftersom ingen härfågel är noterad i landskapet under den första aprildekaden är det av allt att döma så att härfågeln anländer till Uppland med början kring mitten av denna månad. Observationerna ökar snabbt under de tio sista dagarna av april (23) för att nå en topp under den första dekaderna av maj (38). Antalet minskar sedan snabbt och har mer än halverats (15) till den andra tiodagarsperioden. Därefter avtar minskningstakten, men antalet fynd fortsätter att stadigt gå ned till endast ett fynd under den sista junidekaderna.

Eftersom härfågeln anländer till häckplatserna i Europa under april och maj förefal-

ler det rimligt att det i första hand är fåglar härifrån som når oss som en följd av förlängd flyttning. En markerad topp i början av maj talar för detta.

Från högsommarmånaden juli finns endast tre fynd, medan det från augusti finns sju. Observationerna under andra halvan av augusti kan vara fåglar med ursprung i Europa som påbörjat flyttningen mot Afrika, men som av olika skäl kommit lite snett i tillvaron. Enligt litteraturen flyttar de härfåglar som häckar i Europa mot vinterkvarteren huvudsakligen under september och merparten har under oktober lämnat kontinenten för Afrika. Höstfynden i Uppland ökar stadigt under september för att nå en utslätad topp från slutet av september till mitten av oktober. Fynden minskar sedan, men det finns observationer gjorda under hela november (totalt nio). Därtill finns det tre rena vinterfynd från december månad: Nåntuna, Uppsala 27/11-7/12 1986 (Lundgren 1987); Flogsta, Uppsala 13/12 1991 samt Västra Rickeby, Gottröra november–december 2018.

De sena iakttagelserna, särskilt de i november och december, är från en tidpunkt då det stora flertalet av alla härfåglar som häckar i Europa normalt redan har anlänt till Afrika. Det skulle kunna tala mot att det är fåglar födda i Europa som når oss under åtminstone

senhösten. Risberg funderar kring detta i sin artikel om härfågeln uppträdande i Sverige 1958–1977 och föreslår att det kan vara fåglar från mer ostliga delar av utbredningsområdet som efter omvänd flyttning når oss vid denna sena tidpunkt efter en lång resa. Härfåglar från den östliga delen av utbredningsområdet, öster om 45 graders ostlig bredd, övervintrar i huvudsak på den indiska subkontinenten och det kan således vara sådana som, efter att ha flugit 180 grader fel, når oss sent på året.

Även dessa sena härfåglar med troligt ursprung långt i sydost når oss efter att ha anlänt över Östersjön. Risberg anger i sin artikel att andelen höstfynd i Norrland är klart större än vårfynd. Ofta hittades de också sent under hösten. Kanske är det fåglar som kommit in i Sverige längre söderut och som sedan fortsatt med nordlig/nordvästlig kurs vidare upp genom landet. Faktum är att fem av de sju fynden på Örskär är från hösten, därtill samtliga fyra fynd från norra Gräsö samt alla fem på Björn.

Hur hittar du en härfågel i Uppland?

Vissa arter kan man med lite eftertanke, besök på de rätta lokalerna vid rätt tid samt lite tur hitta på egen hand. Det gäller dock inte härfågel. Störst chans, relativt sett, tycks vara att besöka Örskär eller Björn, men du har ändå små möjligheter att hitta en härfågel av egen kraft. Vill du absolut se en härfågel bör du således istället hålla koll på Artportalen och hoppas att någon annan skall hitta en. Och att den är kvar när du når dit!

Referens

Risberg, L. 1979. Härfågeln förekomst i Sverige 1958–77. *Vår Fågelvärld* 38: 221-230.

TEXT: BILL DOUHAN
bill.douhan@telia.com

Taxonomiskt har härfågeln tillsammans med de afrikanska skratthärfåglarna (Phoeniculidae) länge placerats tillsammans i ordningen praktfåglar (Coraciiformes). Senare tids forskning tyder dock på att de tillsammans med näshornsfåglarna borde föras till en egen ordning (Bucerotiformes). Härfågel (*Upupa epops*), Oman, januari 2013. FOTO: ANNIKA RASTÉN